

ПРО КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Така потрібна за всіх часів професійна діяльність, яку здійснює вчитель, викладач, загалом педагог у широкому тлумаченні цього слова, неоднозначно поцінюється за різних суспільно-економічних умов (А.А. Вербицький, О.Н. Джуринський, А.К. Маркова, Л.М. Мігіна) та інші). Ця оцінка, як свідчать дані проведеного дослідження, детермінована кількома відповідними факторами, здебільшого об'єктивного характеру, однак не має підстав вважати таке оцінювання суто стихійним, точніше суспільно неконтрольованим, не рефлексивним (О.Н. Джуринський, Д. Лотон). Тож. даний аспект філософсько-психологічних проблем розвитку освіти в Україні заслуговує на теоретичний і прикладний аналіз у тій мірі, в якій цього потребує цілеспрямований розвиток вітчизняної системи освіти (Закон України "Про освіту").

За пролонгованими даними Д. Лотона, обстежувана динаміка суспільної думки щодо цінності й ролі в соціально-економічному розвитку освітньої діяльності, відповідної кваліфікації педагогічних кадрів, має певний закономірний характер. Лотон навіть пропонує відслідкувати дію певного "періодичного закону" змін у ставленні суспільства до освіти в цілому та постаті вчителя зокрема. Це ставлення має тенденцію до масштабної флуктуації від негативно-критичного аж до ейфорично-прихильного. За виразного критичного ставлення має місце запровадження жорсткого адміністративного контролю, прискіпливої оцінки, зменшення прямих інвестицій у освіту, помітне зниження довіри з боку держави і суспільства до педагога та його соціальної ролі. Важливим показником подібного руху маятника суспільного ставлення до освіти й виховання, на нашу думку, виступає симптоматичне прагнення применшити, істотно знизити значення особистості вчителя у навчально-виховній взаємодії з учнями, звести останню до "передавання знань". Не вдаючись тут до ілюстрацій цієї тенденції, характерної для неї практики "адміністративно-наказової педагогіки", панування її як у загальноосвітній, так і вищій школі, зокрема в системі підготовки й перепідготовки вчителів, зазначимо, що поволі ставлення до освіти гуманізується (Г.О. Балл, В.Л. Зливков, С.О. Мусатов, В.В. Рыбалка, Н.Н. Хомутинікова та ін.), відповідно в Україні зростає увага до соціально-функціональних ролей педагога (С.О. Мусатов та ін.), помітна увага приділяється різноманітним питанням психолого-педагогічної й методичної підготовки вчителів (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, С.Д. Максименко, С.П. Тищенко).

Соціальний оптимізм як тенденція у ставленні до освітньої діяльності, що прослідковується і в нашому суспільстві, спричинює, як правило, зростання престижу освіченості, а значення педагога набуває певних рис пріоритетності (А.А. Вербицький, Л.М. Мігіна, С. Фукуяма). Вимоги до суб'єкта навчально-виховної діяльності у такому випадку зазнають суттєвих змін і натомість формалізації, як за ситуації критично-песимістичного ставлення, інтенсифікуються, домінуючи насамперед у диференційованому ставленні до рис особистості вчителя, його моральних, креативних, комунікативних, мисленевих та інших здатностей і, звичайно, тих здібностей професійно-педагогічного характеру, котрі необхідні для практичного здійснення завдань виховання особистості учнів. Суспільство, яке за інших умов своєї свідомості вимагало в

основному освітнього впливу на учня, зацікавлене у значному розширенні кола соціально-професійної компетентності вчителя (С.О. Муратов). Воно тепер, крім того, покладається на вчителя у своїх надії на розвиток в учінні моральної свідомості, інтелектуальності, розумного ставлення до соціальної свободи, прагнення учня до самоактуалізації (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, В.О. Моляко, В.В. Рибалка та інші). До того ж, певне продовження такі вимоги щодо кваліфікації вчителя знаходять у поновленні інтересу суспільства цілому чи певних його прошарків до вічної ідеї виховання " нової людини", здійснити яке поки не вдавалося, хоча сама ця проблема має не стільки суто практичне значення, скільки сприяє консолідації суспільних зусиль навколо менш масштабних (хоча і не менш складних) завдань гуманізації, де-мократизації освіти, педагогізації суспільства тощо.

Найбільш складною, за даними нашого дослідження, є діяльність вчителя в умовах перехідного періоду, такого, який переживаємо ми останнє десятиліття на марші від соціалізму до капіталізму. Не вдаючись до аналізу всіх тих реалій буття, якими вщерть переповнене останнє для педагогічної громади на території бувшого СРСР, не можна не відзначити той високий професійний патріотизм, характерний для переважної частини вчителів, котрим зарекомендували себе українські педагоги, прагнучи зберегти школу та її найцінніші пріоритети у формуванні прогресивного виховуючого середовища, зацікавленого ставлення до збереження психічного здоров'я дитини, підготовки її до участі у суспільно корисній праці.

Відповідні студії психолого-педагогічної науки при цьому, кореспондуючись з таким прагненням, крім оптимізації зусиль вчителів у психолого-методичній царині, продуктивні в тій мірі, в якій вони орієнтують суб'єкта виховуючого впливу у доволі складних і неоднозначних переживаннях дітей, їхніх батьків, занурених у соціальні, правові, морально-політичні колізії життя у перехідний період, досвід у подолання котрих, до речі, не мають і самі вчителі (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, В.В. Москаленко, С.О. Муратов).

Отже, однією із дефіцитних, але достатньо важливих, складових кваліфікації сучасного вчителя є підстави вважати його здатність та вміння професійно самовизначитись у тій соціально-психологічній реальності, в яку вплетено його навчально-виховну взаємодію з учнями й до вступу в котру педагог їх готує, особливо ж якщо він не

відкидає власної (професійної) відповідальності перед майбутнім нації, суспільства, держави, усвідомлюючи себе провідником, наставником, досвідченим дорослим, приймає ці ролі як особистісно значущі (детальніше див. : С.О. Мусатов, 1995, 2000, 2003, 2006). В цьому плані, за нашим даними, ідеолого-орієнтувальна здатність вчителя в сучасних умовах відіграє системоутворювальну роль у формуванні його кваліфікації на тлі інших професійно важливих якостей, забезпечуючи гармонічне поєднання їх в особистості вчителя, сприяючи становленню психологічної готовності до розв'язання згаданих вище колізій.

Тож, для кваліфікації сучасного вчителя через особливості перехідного періоду пріоритетною складовою, за нашими даними, виступає його особистісне самовизначення, сполучене із самовизначенням його підопічних, становлення особистості котрих відбувається у психологічно багатовимірному просторі певної "навали" нової для нас ідеології, що, до того ж, не рефлексивно сприймається нашим суспільством.

З усією безпосередністю та ентузіазмом молодості юнг приймає деякі західні цінності, що на їхній батьківщині зазнали нищівної критики й масово переосмислюються. Йдеться не про поверхові, легко помітні ураження українського менталітету, такі, як масове захоплення тютюнопалінням (десь з 10-ти, 12-ти років), дівочу пристрасть до брудної лайки (особливо в публічних місцях), ажіотажне вживання пива (найчастіше "безпосередньо з горла"), інших алкогольних чи слабоалкогольних напоїв, легких наркотиків, моду на фривольну поведінку на дискотеках, у громадському транспорті, в місцях розваг і подібне інше. Учнівська молодь охоче приймає рекламовані "стандарти" і стосовно оточуючих, останні мають слугувати мішенню для брутальних оцінок, бо такі приколи задовольняють бажання "ви'ятити" себе, а то й просто "розслабитись". Протиставлення себе цим "іншим" все частіше вмотивовується намаганням використати їх як засіб досягнення егоїстичних цілей тощо. Загалом рекламні взірці, що буквально заповнили ЗМІ, вулиці й дороги міст і сіл, як іржа залізо, точать нашу свідомість й підсвідомість, масово спотворюючи споконвічні пріоритети українців. І хоча й досі ми ще залишаємось індивідуалістами, здійснюємо таку закритість уже "стандартними" способами. Ми навіть любити і ненавидіти почали за взірцями з рекламних роликів та "мильних" кінобайок. А тому, мабуть, у

взаєминах людей все більшого значення набувають репресивні потреби, адже все важче іншим, більш економним способом долати власну залежність від стандартів споживання, спокуси бути подібним до прийнятних зразків й, загалом, дієво усвідомлювати власну перманентно зростаючу потребу “мати, а не бути” (за Е. Фроммом).

Вчитель у цьому плані повинен навчати орієнтуватись на факти, а не на інтерпретації реальності, з яких би джерел остання їм надходила. Більше того, саме за характером інтерпретацій молодь має розуміти, у чийх інтересах і з якою метою мають місце ті або інші оцінки фактів, їх пояснення. Найчастіше пастка, ширше використовувана, наприклад, політтехнологами у таких інтерпретаціях, зосереджує увагу, скажімо, на можливості для суб'єкта зробити власний вибір. Та за привабливістю самого права на вибір непоміченим має залишитись те, що вибір зумовлюється не визначенням між позитивним і негативним, а необхідністю обирати між наявними альтернативами, незалежно від їх гатунку та якості (І. Маркузе).

Технізація буття, формування “хвибних потреб” (Г. Башляр, І. Маркузе, Р. Трач та інші), які за допомогою, зокрема, привчання до стандартів стають ефективним способом цілеспрямованого формування особистості так званої “одномірної людини” (Е. Фромм), не можуть не турбувати педагогічну громадськість, вона не може не вбачати в цьому реальну загрозу безпеці нації, на тлі якої повзуча “двомовність”, вживання в побуті російської мови (в українській замало слів для матірньої лайки, до якої все більше зникає молоді) видається дитячою забавкою. Отже, психолого-педагогічна підготовка сучасного вчителя має з усією відповідальністю зосередитись на згаданій орієнтувальній складовій його професії, соціальної кваліфікації.